

Μαθητές και Φιλόσοφοι. Χρονογραφία του Ιωάννη Σκυλίτζη (Εθν. Βιβλ. Μαδρίτης)

Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο

«Οι βυζαντινοί κληρονόμησαν από τον κλασικό κόσμο βαθύ σεβασμό για τη μάθηση και ιδιαίτερη εκτίμηση για τον πνευματικό πολιτισμό των αρχαίων Ελλήνων». Γι' αυτό και φαίνεται ότι τα δημόσια σχολεία λειτούργησαν χωρίς διακοπή από τη Ρώμη στο Βυζάντιο, μέχρι τη δύση της αυτοκρατορίας.

Ασπασία Λουθη-Κίζη

Βυζαντινολόγος

Ο θεοκρατικός χαρακτήρας της πολιτικής, πολιτιστικής, κοινωνικής και ιεροδογικής δομής και σκέψης της βυζαντινής αυτοκρατορίας, μας οδηγεί σε μια ελυτή εικόνα για τη γνώση της κοινωνικής ζώνης στο Βυζάντιο. Μέσα από αυτή τη βασική θεώρηση των πραγμάτων οι ερευνητές οδηγούνται μοιραία στις θρησκευτικές απόψεις της βυζαντινής Ιστορίας και Τέχνης. Δεν είναι τυχαίο ότι οι περιοστέρες πληροφορίες που έχουμε για την παιδεία, μας μιλούν μόνο για τις ανώτερες σπουδές στο Βυζάντιο, που είναι συνδεδεμένες με τη ζώνη και το έργο μεγάλων μορφών της εκκλησίας.

Για τη βασική παιδεία οι γνώσεις μας είναι λίγες συγκριτικά. Σχολεία πρωτόβαθμιας εκπαίδευσης λειτουργούσαν όχι μόνο στην πρωτεύουσα, αλλά και στις επαρχίες. Τα παιδιά δύναντης ανάπτυξης κοινωνικής τάξης είχαν ιδιωτικούς δασκάλους, οπως στην αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη. Ο αριθμός των σχολείων καθώς και το ποσοστό συμμετοχής των παιδιών στην βασική εκπαίδευση είναι δύναμη θέματα ερευνητέα, δεδομένου ότι ποικίλει κατά γεωγραφικές περιοχές και χρονικές περιόδους και δεδιώκει άμεση σχέση με το μεγάλο ποσοστό αναλφαβήτων στο Βυζάντιο.

Μεμονωμένες πληροφορίες για τη βασική εκπαίδευση μας δίνουν μια εικόνα που πάντως, δεν θα πρέπει να γενικευθεί. Για τον Μιχαήλ Ψελλό π.χ. (11ος αι.) γνωρίζουμε ότι πήγε στο σχολείο σε ηλικία 5 ετών, ότι είχε δοηθεία από τη μητέρα του, ότι ήταν ευφυτής και ότι σε ηλικία δεκατεσσάρων ετών, αντί να περιορίζονται σι γνώσεις του στους μύθους του Αισώπου, γνώριζε την Ιλιάδα από στήθους. Όταν πήγαιναν τα παιδιά σχολείο διδάσκονταν τη γραμματική, δηλαδή γραφή και ανάγνωση. Αργότερα σύνταξη και εισαγωγή στους κλασικούς συγγραφείς. Στους χρόνους της

Αργότερα, -ισάς των 7ο αι.- ιδρύθηκε επίσης στην πρωτεύουσα η Πατριαρχική Σχολή στην οποία φοιτούσαν οι κληρικοί και οι θεολόγοι. Σ αυτήν, εκτός από τη βασική κλασική παιδεία διδάσκονταν τα θεολογικά κείμενα. Το κύρος του ιδρύματος ήταν ανάλογο με αυτό του Πανεπιστημίου.

Εκτός από το δυο αυτά ιδρύματα, έτειστουργόυσαν σχολές στα μανοστήρια για την εκπαίδευση των δοκίμων μοναχών. Χαρακτηριστική είναι η απουσία διδασκαλίας της κλασικής παιδείας σ' ένα χώρο όπου έκαλυπτε μόνο το πνεύμα του μυστικισμού.

1. Από τα πρώτα χριστιανικά χρόνια μέχρι την εικονομαχία

Τα πρώτα χριστιανικά και τα παλαιοχριστιανικά χρόνια συνεχίζει η λειτουργία των Σχολών της Αντιοχείας, της Αλεξανδρείας, όπου διδάσκεται η νομική και η λατρεία, της Βηρυτού, διάσπασμα για τη νομική της Σχολή της οποίας οι καθηγητές είχαν τον τίτλο του «οικουμενικού διδασκάλου», και της Αθήνας, με τέσσερις έδρες Φιλοσοφίας. Ο Μέγας Κυνόταντινος ιδρύει μια ανάλογη σχολή στην πρωτεύουσα, στα Καπιτώλια, στην οποία διδάσκουν πάρα πολλοί ειδωλολάτρες καθηγητές. Η αναβάθμιση της «Ακαδημίας» του Κωνσταντίνου σε πραγματικό πανεπιστήμιο, με 31 έδρες Γραμματικής, Ρήτορικής, Φιλοσοφίας και Νομικής, είναι έργου του Θεοδοσίου Β'. Αυτό το Πανεπιστήμιο φύλανε ότι είχε τη συναρχι φροντίδα όλων των αυτοκρατόρων μέχρι το τέλος της αυτοκρατορίας. Διυτικώς όμως οι πηγές δεν μας δίνουν πλήρη στοιχεία για την εξελικτική του πορεία. Από τις σποραδικές πληροφορίες που έχουμε για τον ρόλο των αυτοκρατόρων στις τύχες της δημόσιας παιδείας, υμπελώνουμε ότι το πανεπιστήμιο πέρασε και ορισμένες περιόδους νόρκης. Ο Ιουστινιανός, που με διατάγμα του (529) έκλεισε τη Φιλοσοφική Ειδωλολατρική Σχολή της Αθήνας, στην οποία από τον 5ο αι. λειτούργησε και νομικό τμήμα, πάρνει ιδιαίτερα μέτρα για την ανάπτυξη της Νομικής στο Πανεπιστήμιο στην Κωνσταντινούπολη. Η φοίτηση αεράνεται στα πέντε έτη και η σχολή αποκτά τέτοιο κύρος, ώστε να συναγενίζεται την περίφτηση σχολή της Βηρυτού. Μετά μάλιστα τον καταστροφικό σεισμό της Βηρυτού (551) και τη λεπταδία της Ρώμης (546-554) η Κωνσταντινούπολη είναι το μοναδικό κέντρο νομικών επιστημάτων, το οποίο με την πάροδό του χρόνου γίνεται όλο και σημαντικότερο.»

Για τους χρόνους που ακολουθούν οι πληροφορίες μας για το Πανεπιστήμιο είναι ελάχιστες. Γνωρίζουμε ότι στους χρόνους του Ηρακλείου λειτουργεί και ονομάζεται «Πανδιδακτόριον». Ο ίδιος ο αυτοκράτορας μάλιστα καλεί από την Αλεξάνδρεια έναν καθηγητή που έχει τον τίτλο του «οικουμενικού διδασκάλου» να διδάξει φιλοσοφία.

Η περίοδος της εικονομαχίας και ουγκεκριμένα η βασιλεία του Λεόντιου ζων του Ισαύρου βαρύνεται από την θανάτωση των καθηγητών κατά τον εμπρησμό του Πανεπιστημίου και της βιβλιοθήκης, επειδή εκείνοι δεν ουμφωνούσαν με τις απόψεις του αυτοκράτορα. Η εγκυρότητα της πληροφορίας έχει αμφιστρηθεί. δεδομένου ότι δεν μηνυμένεται σε καμιά σύγχρονη πηγή και δεν τεκμηριώνεται εύκολα από τις μεταγενέστερες που το αναφέρουν.

2. Από την εικονομαχία μέχρι τη φραγκική κατάκτηση

Νέα πνοή στο χώρο της δημόσιας παιδείας δίνεται από τον αυτοκράτορα Θεόφιλο (830-838), πολυσχίδων προσωπικότητας της εποχής. Ετοι, όταν λίγη αργότερα (856), ο πρωθυπουργός Βάρδος, θείος του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ', ιδρύει ένα δεύτερο πανεπιστήμιο στα ανάκτορα της Μαγναύρας, ο Ιωάννης Γραμματικός διδάσκει μαζί με τον μετέπειτα πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Φύτιο γραμματική, ρήτορική και φιλοσοφία. Ένας από τους μαθητές τους ήταν ο περιφήμος απόστολος των Σλάων Κωνσταντίνου (Κύριλλος) ο οποίος χάρις στον βιβλιοθήκη της Αγ. Σοφίας Θεόκτιστο είχε αναλαβεί εκ παραλλήλου την διδασκαλία της φιλοσοφίας.

Ο αυτοκράτωρ Λέων δος ο Σοφός φροντίζει για την οργάνωση της Νομικής. Σ' αυτήν διδάσκουν δύο διαφορετικών επιπέδων καθηγητές: οι «διδασκαλοί» που έδιναν τη βασική εκπαίδευση («εγκύκλιος παιδείσαις») και οι «παλαιοδιδάσκαλοι νομικοί», καθηγητές νομικής που διδάσκουν τον Πρόχειρο νόμο και τις Βασιλικές. Ο Κωνσταντίνος ο Πορφύριογεννητός και ο Ιωάννης Τσιμισκής αναφέρονται ως προστάτες της δημόσιας εκπαίδευσης. Γι' αυτή την περίοδο ισχύει η εξής ιεραρχική κατάταξη των διδασκόντων: οι «καθηγητές» που κατείχαν τους «διδασκαλίους θρόνους» και φορούσαν επίσημη ενδύματα, οι επίκουροι καθηγητές, και οι μετέχοντες - θορηθοί, δηλαδή «οι έντη συνεδρεύει τού διδασκάλου» τίτλος που μπορούσε να αποδειχθεί και σ' ένα καλό σπουδαστή. Ο πρύτα-

εψηθείας τη ρητορική, δηλαδή προφορά, απαγγελία και μελέτη των κλασικών και τελούς φιλοσοφίας, επιστημών και τέσσερις τέχνες: αριθμητική, γεωμετρία, μουσική, αστρονομία.

Είναι σαφές ότι η κλασική παιδεία ήταν βασική για την εκπαίδευση των βαζαντινών και δεν είναι τυχαίο το ότι τα κλασικά έργα διασώθηκαν μέσα από τα Scriptoria των βυζαντινών χρόνων, όπου μορφωμένοι αντιγράφεις παρήγαγαν χειρόγραφα των αρχαίων κειμένων. Γνωρίσωμε μάλιστα ότι πολλοί διδασκάλοι για να γελιάσουν τα πεντήρα έσαστο τους δούλευμαν και ως αντιγραφείς. Φαίνεται ότι η κοινωνική παιδεία, οργανώμενη από το κράτος, ήταν σαφώς διαχωρισμένη από τη θρησκευτική παιδεία, που ήταν οργανωμένη από την εκκλησία.

Από τον 4ο μέχρι το 15ο αι. λειτουργούσε στην Κωνσταντινούπολη ένα πανεπιστήμιο υπό την αυτοκρατορική αιγιάδα, με διδασκαλία των κλασικών, των επιστημών, της φιλοσοφίας αλλά όχι της θεολογίας. Από εκεί αποφοιτήθηκαν νομικοί, λόγιος και σημαντικοί κρατικοί υπάλληλοι που πλαισίωναν την αυλή ή αντιπροσώπευαν την αυτοκρατορία. Πολλές φορές επιφανείς μορφές της εκκλησίας προέρχονταν από αυτόν το χώρο.

νης του Πανεπιστημίου ήταν πάντα καθηγητής φιλοσοφίας.

Το Πανεπιστήμιο της Μαγναύρας έκλεισε μάλλον με επιθυμία του αυτοκράτορα Βασιλείου Β'. Από τότε δεν έχουμε καμιά πληροφορία για τη δημόσια παιδεία μέχρι το 1045 που ιδρύεται τρίτο πανεπιστήμιο από τον Κωνσταντίνο Θ' τον Μοναχό. Εν τα μεταξύ όμως ο Ιωάννης Μαυρόπους ίδρει στην Κωνσταντινούπολη ιδιωτικό σχολείο με πολλούς δασκάλους και μαθήτες, μεταξύ των οποίων ο επιφανέστερος υπήρξε ο Μιχαήλ Ψελλός.

Η ίδρυση του Πανεπιστημίου από τον Μονομάχο έχει στόχο την αναδιγόνωση της νομικής επιστήμης. Ο «νομοφύλαξ» με μεγάλη δέση στην ιεραρχία της αυτοκρατορικής αυλής διεύθυνε τη νομική Σχολή και τη θιλιοθήη της. Το ονομαζόμενο «διδασκαλείον των νόμων» εγκαθίσταται στο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου των Μαγγάνων. Η φοίτηση είναι δωρεάν και αποκοπεῖ σε τα ετοιμάζει κιανούς νομικούς, οι οποίοι σημειώτεντον δεν μπορούν να ασκήσουν το επόντελμα του δικηγόρου εάν δεν έχουν τίτλο σπουδών.

Λίγα χρόνια μετά ο Κωνσταντίνος Θ' προσθέτει στο πανεπιστήμιο μια ανάλογη σε σοβαρότητα και κύρος σχολή Φιλοσοφίας. Τον αντιστοχό τίτλο του νομούρλακα έχει ο «πατέας των Φιλοσόφων», οναρμάζεται ο Μιχαήλ Ψελλός. Στη Σχολή ή ου πελάρχος ονομάζεται «Το Γυμνάσιον» διδασκοντανάν η Γραμματική, η Ρητορική, η Φιλοσοφία και Διαιλεκτική, αλλά και η Αριθμητική, η Γεωμετρία και η Μουσική.

Σύμφωνα με τις λιότες των «νομοφύλακών» και των «πατέων των φιλοσόφων» φινάνεται ότι το πανεπιστήμιο δεν έπωψε να λειτουργεί μέχρι την πτώση της Κωνσταντινούπολης στους Φράγκους (1204), παρόλο που η μεγάλη πρωταπόκτητη του λόγου Ψελλού υπήρξε αναντικατάστατη. Ο Αλέξιος Κομνηνός δεν έθιξε την οργάνωση του Πανεπιστημίου. Ιδρύθηκε το αρφαντορείο του Αγίου Παύλου στο οποίο διδάσκοταν η «εγκύκλιος παιδεία». Η βασική όμως αλλαγή που επιτελείται τα χρόνια των Κομνηνών είναι ότι η επίβλεψη των σπουδών περνάει στα χέρια της Εκκλησίας. Έτοις οι νομοφύλακες και οι «πατέοι» των φιλοσόφων προέρχονται από τον κλήρο. Ο Ευστάθιος, αρχιεπίσκοπος Θεοσαλονίκης, διδάσκει μουσική επιμολογία, ιστορία, ρητορική και έχει μαθήτες τον Μιχαήλ και τον Νικήτα Χωνιάτη.

3. Από το 1204 μέχρι το 1453

Όταν η πρωτεύουσα της αυτοκρατο-

ρίας μεταφέρεται στη Νίκαια, μεταφέρεται και το Πανεπιστήμιο. Ο ίδιος ο Ιωάννης Βατάτης ιδρύει Σχολή Φιλοσοφίας στην οποία από το 1238 μέχρι 1248 διδάσκεται ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και μαθήτευσον ξέχωριτές προσωπικότητες όπως ο Γεώργιος Παχυμέρης, ο μελλοντικός αυτοκράτορας Θεόδωρος Β' ο Λάσκαρης και ο Γεώργιος Ακροπολίτης. Οι αντιστοχές συνήθηκαν κατά πάσι τις οποίες λειτουργεί το πανεπιστήμιο αντιστομίζονται από την πρωσωπικότητα του Νικηφόρου Βλεμμύδη. Γι' αυτό όταν ο τελευταίος εγκαταλείπει τη Νίκαια για να ιδρύσει ένα μοναστήρι στην Εφέσο, όπου και θα διδάξει, το Πανεπιστήμιο ουρικριώνεται. Όταν ο πώρης μαθητής του ιδρύματος, Θεόδωρος Β' Λάσκαρης, γίνεται αυτοκράτορας, προσπαθεί να ενσυγχωνεύει τη δημόσια παιδεία, αλλά χωρίς την πρωσωπικότητα του δασκάλου οι προσπάθειες είναι μάταιες.

Οι τίτλοι του Νικηφόρου Βλεμμύδης για το Πανεπιστήμιο της Νίκαιας έγινεν για το Γεώργιος Ακροπολίτη για το Πανεπιστήμιο στην επανακτήσια Κωνσταντινούπολη από τον Μιχαήλ Παλαιολόγο. Οι συνήθεις επανδόου στην κατεστραμμένη πόλη ήταν απαγορευτικές για τη χρηματοδότηση της δημόσιας παιδείας. Ο Μιχαήλ Ή' Παλαιολόγος, ως αυτοκράτορας που άφιεται να προστείται τα γράμματα, αποκατέστησε τις πανεπιστημιακές σπουδές, παρόλα τα πενιχρά μέσα που διεθετεί, θέτοντας ξανά σε λειτουργία το οφραντοφερόπετρο του Αγ. Παύλου, με Σχολή διδασκαλίας Γραμματικής.

Ακόμα απήλλαξε το Μέγα Λογοθέτη Νικηφόρο Ακροπολίτη από τα διοικητικά του καθήκοντα, προκειμένου να ασχοληθεί με την επαναπτυξία του πανεπιστημίου.

Το πανεπιστήμιο όμως γνώρισε πραγματική ανάπτυξη την εποχή του Ανδρόνικου Β' Παλαιολόγου παρόλες τις πολιτικές και διμορφικές εριδες. Το πονημαζόνεμο «Μουσείον» είναι ένα «Σχολείον Βασιλικόν» όπως το γνωρίσαμε τους περιόδους αιώνες με άριστη οργάνωση, στο οποίο δρίσκει την εφαρμογή του θυελλωτού συμμανισμού. Λειτουργεί υπό την αιγιάλη του Μεγάλου Λογοθέτη Θεόδωρου Μετοχήτη (του γνωστού Δωρῆτη της ανακαίνισης της Μονής της Χώρας). Οι καθηγητές εισέπρεπταν κάποια ποσόν από τον μέγα λογοθέτη και κατά καρούς αποζημιώσεις από τους μαθητές τους. Είναι πολύ διασκολό λιόπιν που να προσδιοριστεί κατά πόσον η δημόσια εκπαίδευση ήταν πράγματι δημόσια. Δεν έρουμε ακριβώς σε ποιούς χώρους γινόταν η διδασκαλία. Πάντως

φαίνεται ότι δεν ήταν συγκεντρωμένη σ' ένα μόνο μέρος. Ο Νικηφόρος Γηρυόρας π.χ. ανοίγει μια σχολή με τη δοθέσια του Θεόδωρου Μετοχήτη σ' έναν «οικισκό» στο πραούλιο της Μονής της Χώρας, η οποία λειτουργεί ανάλογα με την πολιτική βουλής του Θεόδωρου Μετοχήτη. Η σχολή του Μάξιμου Πλανούδη λειτουργεί επίσης σε μοναστήρι, αλλά φαίνεται ότι εξαρτιόταν άμεσα από το Πανεπιστήμιο.

Όσο κι αν μοιάζει περίεργο για την οικονομική συγκαρία εκείνης της εποχής, ο Μανουήλ Β' Παλαιολόγος (1391-1425) πρόσφερε το τελευταίο οργανωμένο Πανεπιστήμιο στο Βυζαντίο. Μετά τις μακροχρόνιες πολιτικο-βραχευτικές επαρέσ του με τη Δύση, όπου είχε την ευκαιρία να ουδηγήσει με καθηγητές του Πανεπιστημίου τη Σορόβντη, γύρισε αποφασισμένος να αναδιοργανώσει το Πανεπιστήμιο. Πρώτα απ' όλα η διδασκαλία συγκεντρώθηκε σε ένα κτίριο, στο νοσοκομείο που είχε κτίσει ο Κράλης Μιλόστι και που ανήκε στη μονή του Αγ. Ιωάννη του Βαπτιστή. Εδώ θα πρέπει να τονιστεί ότι την περίοδο εκείνη απεδίδει μεγάλη σημασία στη διδασκαλία της ιατρικής. Πολλοί καθηγητές εκτός από ρήτορες ήταν και γιατροί ταυτόχρονα.

Το πανεπιστήμιο που έχει τον πομπόδη τίτλο του «Καθολικού Μουσείου» οργανώθηκε έτσι ώστε να μην λειτουργεί από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Δεν το δημιύθησε πλέον ο Μέγας Λογοθέτης αλλά ένας από τους τέσσερις γεννικούς δικαστικούς του κράτους. Την εποχή του Ιωάννη Ή' του Παλαιολόγου, αυτόν το ρόλο αναλαμβάνει ο Γεώργιος Σχολαρίος: καθολικός δικαστής των Ρωμαίων, μέλος της Συγκλήτου, γραμματέας του Βασιλέως και διακαλός στο «Καθολικόν Μουσείον», όπου διδάσκει Φιλοσοφία. Μετά τη διαφωνία του με τον αυτοκράτορα στην Συνδομή της Φλωρεντίας (1394-41) αντικαθίσταται από τον Ιωάννη Αργυρούπουλο.

Οι καθηγητές ανήκαν σε ανώτατη κοινωνική τάξη. Γι' αυτό και δεν είναι τυχαίο ότι επανειλημένα ανελμάδωναν να εκπρωτασήσουν την αυτοκρατορία σε υψηλές αποστολές (Μανουήλ Χρυσολόρως). Πολλές φορές τη επιλογή των καθηγητών γινόταν ανάμεσα από τους μαθητές του «Καθολικού Μουσείου».

Οι οπιουδατέρες προέρχονταν από διάφορα κοινωνικά στρώματα. Όταν αντικαθίστανται οισκονομικοί πρόβλημα, υπήρχε η δυνατότητα να αποκτήσουν υποτροφίες από τον αυτοκράτορα («βασιλικά οιστράπεια»), οι οποίες όμως ήταν πενιχρές.

EMANUEL CHRYSOLORAS

GRAMMATICVS GRAECVS.

Εμμανουήλ Χρυσολόρας. Χαρακτικό 1577.

Βασικές αλλαγές φαίνεται ότι επιπλέονται και στο πρόγραμμα των σπουδών. Οι φιλολογικές σπουδές γίνονται τώρα όχι μόνο για να εκπαιδεύουν γνώστες θεολογικών κειμένων αλλά φορείς της ιδέας του συμβιασμού. Η σπουδή δηλαδή της αρχαίας ελληνικής γραμματείας δεν γίνεται με στόχο να κατανοηθούν καλύτερα τα θεολογικά κείμενα, αλλά να καταδειχθεί η σμοριά και ο πλούτος της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, να μελετηθούν και να τονιστούν τα παραδείγματα απαραμόλλης θείκης και γενναιότητας του αρχαίου κόσμου. Αν στον 11ο αιώνα η μελέτη των κειμένων γίνεται με αντικείμενο τη γραμματική και την αλληγορία, στο 14ο είναι καθαρά φιλοσοφική και ηθική.

Αυτό το πνεύμα αποτελεί το πρωτογενές κύτταρο της αναγέννησης που θα ακολουθήσει, το οποίο καλλιεργήθηκε και αναπτύχθηκε στο τελευταίο Πανεπιστήμιο του Βυζαντίου στην Κωνσταντινούπολη και στη Σχολή του Πλήθυνα του Γεωτρόπου στο Μυστρά. Δεν είναι μάλιστα τυχαίο ότι εκτός από τους σπουδαστές που πάντα έρχονταν από την ανατολή (Αρμενία, Γεωργία κλπ.) να σπουδάσουν στην πρωτεύουσα, το 14ο αι. ένας μεγάλος αριθμός δυτικών έρχεται να αναδημητήσει τα φώτα στο βυζαντινό πανεπιστήμιο. Είναι πολλά τα παραδείγματα που μαρτυρούν την υψηλή ποιότητα σπουδών μέσα στο πνεύμα που προαναφέραμε, το οποίο προύποθετει βαθεία γνώση της αρχαίας ελληνικής γραμματείας,

της ιστορίας, της χριστιανικής ιστορίας, αλλά και ευρύτητα πνεύματος. Μετά την πτώση της αυτοκρατορίας, οι τελευταίοι βυζαντινοί δάσκαλοι ανοίγουν τους δρόμους στους πρώτους ουμανιστές της Δύσης, διασύνοντας το πνεύμα της αναγέννησης, που είχε αρχίσει να συντελείται το 14ο και το 15ο αιώνα στο Βυζάντιο.

4. Η Πατριαρχική Σχολή

Σύμφωνα με τις αποφάσεις των Συνόδων, κάθε Μητρόπολη θα έπρεπε να έχει και μια επισκοπική Σχολή για την εκπαίδευση των κληρικών. Δημιουργήθηκε έτσι η σχολή της Κωνσταντινούπολης που εξελίχθηκε στην γνωστή Πατριαρχική Σχολή - που προαναφέραμε - η οποία συναγωνίζοταν σε κύρος το Πανεπιστήμιο.

Βρισκόταν απέναντι από το Πανεπιστήμιο χωρίς να έχει καμία διοικητική σχέση με αυτό. Είχε μια Σχολή ανώτατης Θεολογίας για την εκπαίδευση των κληρικών και των θεολόγων, η οποία υπαγόταν πλήρως στον Πατριάρχη και πολλές φορές βρισκόταν σε αντίθεση με το Πανεπιστήμιο. Οι οπινόδες στην Πατριαρχική Σχολή χωρίζονταν σε δύο κύκλους, στην γενική παιδεία, «την εγκυόκλιο παιδεία» και τη θεολογική παιδεία. Η πρώτη περιελάμβανε τη βασική διδασκαλία της γραμματικής, της ρητορικής και της φιλοσοφίας και γι' αυτό ονομάζοταν «θύραθεν σοφία» (ή «παιδεία»). Δηλαδή αυτή που επέτρεπε σε διειδύνεσσες κληρικούς στην θεολογική εκπαίδευση. Αυτοί τα μαθήματα διδάσκονταν από δύο κυριών καθηγητές, τον «μαϊστόρα των ρήτων» και τον «μαϊστόρα των φιλοσόφων».

Η θεολογική παιδεία περιελάμβανε κυρίως την ερμηνεία του Ευαγγελίου, την οποία είχε αναλάβει ο «διδάσκαλος του Ευαγγελίου», που έφερε τον τίτλο του «οικουμενικού διδασκάλου» και ήταν ένα είδος πρωτανέως στην πατριαρχική Σχολή. Διδάσκοταν επίσης η ερμηνεία του Αποστόλου, των Ψαλμών από αντιστοίχους διδασκάλους, τον «διδάσκαλο του Αποστόλου» και τον «διδάσκαλο των Ψαλμών». Αυτοί οι τίτλοι των διδασκαλών διατηρήθηκαν μέχρι και το 15ο αι. Φαίνεται μάλιστα ότι εδδιδόκετο και η Παλαιά Διαθήκη από το «ρήτορα των Γραφών».

Εκτός όμως από τα καθαρά θεολογικά μαθήματα, η εκπαίδευση στην Πατριαρχική Σχολή περιελάμβανε και άσα μαθήματα διδάσκονταν στο πανεπιστήμιο. Μερικοί μάλιστα από τους καθηγητές της Θεολογίας το 12ο αι. ήταν και ουμανιστές, όπως ο Μιχαήλ Ιταλικός.

Κατά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους, η Πατριαρχική Σχολή ακολούθησε την τύχη του Πανεπιστημίου, αλλά μετά το 1266 έναντιευρύγραφο στην πρωτεύουσα. Δυστυχώς δεν γνωρίζουμε λεπτομέρειες για τη φύση της διδασκαλίας τα χρόνια των Παλαιολόγων. Το πιθανότερο θέμα είναι ότι ακολούθησε το γενικό πνεύμα της αναγέννησης.

Χαρακτηριστικό είναι ότι ο Ιωσήφ Βριέννιος που είχε γεννηθεί στο Μυστρά και διηγήθηκε στην Πατριαρχική Σχολή στις αρχές του 15ου αι. ήταν κυρίως θεολόγος, διδασκαλός του Ευαγγελίου αλλά διδάσκαλος και τις επιστήμες που διδάσκονταν στο Πανεπιστήμιο.

Είναι σημαντικό να μιλήσουμε για μια αρκετά περιέργη Σχολή για την εποχή, που λειτουργήστηκε στις αρχές του 13ου αι. στην εκκλησία των Αγίων Αποστόλων. Το χαρακτηριστικό της ήταν ότι δεν είχε σύτε καθηγητές ούτε κανονικά μαθήματα. Σύμφωνα με τις περιγραφές του Νικολάου Μεσαρίτη, στο χώρο της εκκλησίας συγκεντρώνονταν νέοι και γέροι και συζητώναν ανταλλάσσονταν απόνες γύρω από τις επιστήμες. Λειτουργούσαν δύο τύμπα: το πρώτο στο νάρθηκο της εκκλησίας συγκέντρωνε τους γνωστές της γραμματικής, της διαλεκτικής και τους ήρητορες. Το δευτέρο, στις στούς του αιθρίου συγκέντρωνε τους γνώστες της φυσικής, της ιατρικής, της αριθμητικής, της γεωμετρίας και της μουσικής. Οι συζητήσεις ήταν έντονες και διάτονες προέκυπταν διαφωνίες, οι διαφωνούντες κατέφευγαν στον Πατριάρχη να τις λύσουν, γιατί δύο αυτό το ίδιομα λειτουργούσαν υπό την προστασία του Πατριάρχη Ιωάννη του Καμπατέρου.

5. Η μοναστική εκπαίδευση

Σε κάθε μοναστήρι λειτουργούσε, έστω και υποτυπωδώς, ένα σχολείο για να εκπαιδεύονται οι μελλοντικοί μοναχοί, τα παιδιά δηλαδή, που πολλές φορές από πολύ μικρή ηλικία παραδίδονταν στα μοναστήρια από τους γονεῖς τους για να γίνουν μοναχοί. Αυτά τα σχολεία μετά τη Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451), δεν δέχονταν λαϊκούς, παρόλο που αυτό είχε επιτραπει στο παρελθόν από το Μ. Βασιλείο.

Σε αυτά τα σχολεία «η εγκυλίος παιδεία» δινόταν με μοναδικό στόχο την ανάγνωση και τη σπουδή των θεολογικών κειμένων.

Χαρακτηριστικό είναι ότι οι αναφάθητοι μάθαιναν τους Ψαλμούς απ'

έων. Οι δόκιμοι μοναχοί μάθαιναν να διαβάζουν τις Γραφές, τα έργα των Πατέρων της εκκλησίας και τους βίοις των Αγίων. Τα μοναστικά σχολεία ως αρχική σύλληψη, ως πνεύμα αλλά και ως λειτουργική δομή δεν έχουν καμιά σχέση με το Πανεπιστήμιο αλλά και την ίδια την Πατριαρχική Σχολή. Είναι αποτέλεσμα του πνεύματος του μοναχισμού στο Βυζαντίο και δημιουργούνται για να εξυπηρετήσουν τις βασικές του ανάγκες. Μέσα από την πλήρη περιφρόνηση για τα εγκόδια, τις ανθρωπικές επιστήμες και την προσλήψη στο μυστικό, η αποκλειστική μελέτη των ιερών κειμένων θεωρείται επαρκής. Στα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας δεν μπορούσαν να δουν πάρα τον ειδωλολατρικό και μυθολογικό κόσμο καν τα αποδύσσουν δαιμονικό χαρακτήρα.

Αυτή η αντίθεση αντικατοπτρίζεται στη συνεχή διαμάχη που υπάρχει ανάμεσα στους βυζαντίνους λογίους και τους μοναχούς.

Αντίθεση που δύεται στην πάλαιολιγαχία χρόνια παρόλο το πνεύμα της αναγέννησης στο χώρο των γραμμάτων και της τέχνης.

Από τις σποραδικές διατιθέμενες πληρωφορίες δύναμεις μια εικόνα της βυζαντινής παιδείας, ιδιότυπη και λιον παραδόση για τις σύγχρονες εκπαιδευτικές αντιλήψεις.

Η εικόνα που δθηκε δύμας αφορά μια πολύ μικρή μερίδα απόμνων που μέσα από ειδικές συγκυρίες είχαν την τύχη να «παιδεύθων» και μερικές φορές να ξεχωρίσουν ως πρωτοπότερος των γραμμάτων και που απετέλεσαν αναμνησιθητά εξαιρεστικά μέσα στον τεράστιο αριθμό αναφαθήτων του βυζαντινού κόσμου.

Education in Byzantium

A. Louvi - Kisi

«The Byzantines inherited from the classic world a deep respect for learning and a high appreciation for the

spiritual civilization of the ancient Greeks». Therefore, it is almost certain that the public schools were operating without interruption from the Roman period to the Fall of the Byzantine Empire. The theocratic character of the political, cultural, social and ideological structure and thought of the Byzantine Empire supplies an incomplete knowledge of the secular life in Byzantium. Through this basic concept the scholars are inevitably led only to the religious aspects of the Byzantine history and art. It is not accidental that most of the information on education, available so far, refers to advanced studies, which are connected with the life and work of eminent Church personalities. Our knowledge of the basic education is comparatively limited. Elementary schools were operating not only in the capital but also in the province. However, the children of the high society had their private tutors as in ancient Greece and Rome. The number of schools and the percentage of the attending children remain research subjects since both vary according to geographic areas and time periods and are relevant to the large percentage of illiterates in Byzantium.

The elementary curriculum included grammar, that is writing and reading, as well as syntax and introduction to the classic authors, while the secondary curriculum rhetoric, that is, pronunciation, reciting and study of the classics. The third level of education was concentrating on philosophy, the sciences and the four arts: arithmetic, geometry, music, astronomy. Thus, it becomes obvious that the classic education was fundamental in the schooling system of the Byzantines and it is significant that the classic works have been preserved in the Byzantine scriptoria where educated copyists were reproducing manuscripts of ancient texts.

It seems that the secular education, organized by the state, was clearly separated from the religious one for which the Church had the entire responsibility. The University of Constantinople was under the auspices of the emperor and remained active from the fourth to the fifteenth century. The major topics taught were classic literature, science and philosophy, but not theology. The latter was included in the curriculum of the Patriarchic School, probably founded in the seventh century in the Byzantine capital, where attendants were clergymen and theologians.

Minor schools educating the monks were located in many monasteries.